

the bush of ash, / And sit you there and sing our loves, / As she comes from the mass; Ой лети, лети, мій коню...; Понад садом, садом... тощо.

Помітні паралелі на рівні окремих структурних фрагментів пісень, як-от зачини, рефрени, паралелізми і т. ін. Показовим для них є активне використання фіто-, орніто-, зоо- та астральних символів.

Підсумовуючи викладені міркування щодо жанрової та структурно-семантичної організації українських та англо-шотландських народних пісень відзначаємо цілий ряд спільних типологічних ознак як на рівні семантики, так і в аспекті текстової архітекτονіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жимолостнова В. В. Концепція особистості у жанрі англо-кельтської фольклорної балади. *Історія музичного мистецтва і культури*. Київ, 2001. С. 121-129.
2. 3 гір Карпатських. Українські народні пісні. Упоряд. С.В. Мишанича. Ужгород: Карпати, 1981. 464 с.
3. Shippley T. Old English Verse. Third Edition. Hutchinson, 1999. 210 p.
4. The Very Best Scottish Songs & Ballads. Waltons Publisher, 2004. 170 p.

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ДИДАКТИЧНА ТЕКСТОЛОГІЯ» В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

Шульжук Н. В.

*кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри стилістики та культури української мови
Рівненського державного гуманітарного університету*

Постановка проблеми. Спілкування – базова потреба людини в соціумі. Тому яскрава ознака сучасного гуманітарного наукового знання, спрямованого на практичні потреби суспільства, – активізація мовленнєзнавчих дисциплін, які, інтегруючи здобутки традиційної системної лінгвістики та таких її новітніх галузей, як комунікативна лінгвістика, психолінгвістика, прагмалінгвістика, соціолінгвістика, лінгвістична конфліктологія, лінгвокультурологія, еколінгвістика, дискурсологія та ін., зорієнтовані на ефективність комунікативної взаємодії мовців. Це по-перше.

По-друге, яскраво виражена у ХХІ столітті персоніфікація особистості, суттєво вплинула на характер спілкування носіїв мови в суспільстві, сім'ї, а також у навчальних інституціях. З-поміж найпомітніших наслідків цього процесу – розширення сфер спілкування, перевага короткочасних мовленнєвих контактів, домінування накопичення інформації над її обговоренням, збільшення частки емоційної та безініціативної комунікації. Такі тенденції призводять до ускладнення спілкування між членами суспільства, у зв'язку з чим зростає небезпека конфліктів у всіх сферах їх життєдіяльності, і під час навчально-комунікативної взаємодії зокрема. Це спонукало науковців до зміщення акцентів зі знаннєвого освітнього результату на діяльнісний, що уможливило формування мовної особистості, яка

виявляє здатність до адекватної комунікативної поведінки. Інакше кажучи, знання з української мови стають інструментом для розв'язання життєвих проблем, засобом особистісного розвитку і соціалізації учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вище визначена проблема в освітньо-професійній програмі, що забезпечує підготовку вчителя-філолога, активізує навчальні дисципліни, які перемикають увагу здобувачів вищої освіти із системно-структурної організації мови (лінгвоцентризму) на її функціонування в конкретних актах комунікації (антропоцентризм) та уможливають зв'язок мовної системи із потребами носія мови, з його соціальним та індивідуальним досвідом. Найбільш виразно цей зв'язок представлений у працях Ю. Караулова, В. Карасика, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Ф. Бацевича, Л. Струганець, В. Жайворонка, Л. Лисиченко та ін., які переконливо доводять, що у вихованні рис мовної особистості та формуванні її життєвої стратегії принциповою є інтеграція мовної освіти, мовного виховання, мовної культури та мовленнєвої поведінки.

Це спонукало мовознавців до вивчення поліфункційної і багатопланової природи тексту як мовного, комунікативного та культурного феномена, який українські мовознавці витлумачують у контексті широкого (наприклад, Л. Вороновська [3]) та вузького (наприклад, Л. Приблуда [7]) підходів. Нам імпонує діалогічна інтерпретація тексту О. Селіванової [8], що дозволяє розглядати його як знаковий посередник комунікативної ситуації (дискурсу). Таке розуміння тексту визначила «гуманізація мовознавства» [6], що призвела до активізації лінгвістичного експансіонізму («запозичення теоретичного доробку, поняттєвого апарату та методів інших наук» [2, с. 47]) та поняття «дискурс». Текст інтерпретують як складник дискурсу, який містить компоненти, що піддаються «смісловому і комунікативно-прагматичному дешифруванню» [3, с. 155], як «мовленнєву діяльність у певній комунікативній сфері» [5, с. 17]. Тому й у науково-дидактичній літературі натрапляємо на активно вживане поняття «навчальний дискурс», який Н. Баландіна витлумачує як навчальний процес, що відбувається на основі навчального тексту й генерується ним [1]. Дослідниця слушно зауважує, що поняття «навчальний дискурс» не є даниною термінологічній моді, це об'єктивна потреба новітньої лінгводидактики, яка, послугуючись ним, наголошує на «динамічному характері освітнього процесу» [1, с. 89].

Через посередництво навчальних текстів та інших знакових комплексів у контексті навчально-педагогічної ситуації (сфери організованого навчання) відбувається соціально-комунікативна подія, суть якої – взаємодія вчителя й учнів. Таку подію прийнято називати навчально-педагогічним дискурсом (НПД). Його призначення – вибудувати у процесі організованого навчання когнітивно-комунікативний простір, у якому представлені три суб'єкти знань з відповідними тезаурусами, – автори підручника, вчитель та учень [4].

Виникають запитання: у який спосіб вибудувати цей простір і чи дозволяють студентів-філологу ефективно розв'язувати визначені проблеми класичні академічні дисципліни лінгвістичного циклу та традиційний курс методики навчання української мови у ЗЗСО? Очевидно, що ні. Тому в освітньо-професійній програмі підготовки вчителя-філолога доречним видається навчальна дисципліна

«Дидактична текстологія», покликана на основі системно-структурного мовознавства та глибокого аналізу теоретичних і практичних здобутків провідних лінгвістичних та лінводидактичних парадигм сформувати педагогічну концепцію навчання української мови у ЗЗСО на комунікативно-прагматичних засадах.

Мета повідомлення – схарактеризувати зміст навчальної дисципліни «Дидактична текстологія» у контексті підготовки вчителя-філолога.

Виклад основного матеріалу. Визначений компонент освітньо-професійної програми «Середня освіта. Українська мова і література» магістерського рівня вищої освіти в обсязі чотирьох кредитів входить до циклу професійної підготовки. Він дозволяє навчити магістрантів формулювати навчальну проблему (завдання) та створювати умови для її успішного розв'язання, укладати навчально-наукові тексти, добирати дидактичні для системи вправ і завдань, методично правильно структурувати та корегувати конверсаційні, за допомогою яких учитель та учні здійснюють фатичне спілкування – встановлюють та розмикають контакт, виражають емоції, спонукають до певних дій, оцінюють їх.

Параметри НПД як конкретної мовленнєвої ситуації визначають комунікативні стратегії, якими послуговується вчитель і які відображають соціальні зразки прийнятих у суспільстві ланцюжків дій, дозволяючи педагогові ефективно здійснювати професійну діяльність. Тому під час вивчення «Дидактичної текстології» майбутні вчителі-філологи усебічно аналізують основні макростратегії (епістемічні, або пізнавальні), які забезпечують репродуктивну діяльність учнів, втілену за допомогою нормативно-репрезентативних стратегій, та ініціюють діалогічну і креативну через посередництво проектних стратегій, а також допоміжні метадикурсні мікростратегії, що експлікують різноманітні аспекти навчальної взаємодії, та комунікативно-прагматичні, що регулюють міжособистісні стосунки учасників НПД і спрямовані на створення сприятливого психологічного мікроклімату. Магістранти обговорюють специфіку реалізації цих стратегій в авторитарному і конвергентному (діалогічному) типах дискурсу.

Оскільки у педагогіці комунікативні стратегії пов'язують із методами навчання, то студентів на практичних заняттях з дисципліни «Дидактична текстологія» вчать обирати оптимальні для досягнення мети традиційні та новітні методи і прийоми продуктивного навчання української мови.

Якщо у курсі «Стилістика української мови» здобувачі вищої освіти здійснюють загальну характеристику наукового мовлення, то «Дидактична текстологія» орієнтує їх на вміння застосовувати ефективні прийоми адаптації наукового тексту, перетворюючи його у відповідний мовленнєвий жанр учителя на уроці, укладати полікодові науково-навчальні тексти та добирати дидактичні із національно-прецедентними феноменами. Інакше кажучи, предметом вивчення «Дидактичної текстології» є НПД, ключова категорія якого – педагогічна взаємодія, що визначає мотивацію навчальної діяльності учнів, результат освітнього процесу та особливості породження/інтерпретації навчального або конверсаційного текстів. Одиницею членування такого дискурсу є комунікативна подія – мовленнєві дії адресанта (вчителя) й адресата (учня), спрямовані на

досягнення спільної комунікативної мети. Матеріальним же втіленням комунікативних подій у НПД є текст, тому у змісті вказаної дисципліни презентована інформація про текстово-дискурсні категорії (див., напр., праці О. Селіванової [8, с. 191–192]) та категорії власне навчального тексту, що стали предметом вивчення науковців останнім часом, – полікодовість і парафрастичність. Остання особливо актуальна у НПД, оскільки модифікацію (розширення, конденсацію, спрощення, ускладнення) вихідного тексту в парафразі визначає прагматична установка.

Результатом парафразування стають вторинні тексти, які виникають у результаті аналітико-синтетичної обробки первинних і слугують для зберігання, накопичення, переробки та вдосконалення первинної інформації. В основу вторинних текстів покладено процедури згортання і розгортання, що корелюють із двома взаємопов'язаними мисленнєво-мовленнєвими процесами – сприйняттям та відтворенням мовленнєвого повідомлення. Під час сприйняття тексту відбувається його згортання у певний «смісловий згусток» (інваріант), який під час репродукції розгортається у нову текстову форму (варіанти). Зауважимо, що адресант навчально-педагогічної комунікації – комунікативний лідер, який продукує доступні для сприйняття навчальні тексти та відіграє пріоритетну соціальну і психологічну роль у спілкуванні з адресатом (учнем), мета якого – декодувати ці навчальні тексти, видобути з них «текстовий смисл» і створити власний мовленнєвий продукт.

У НПД нерідко виникає потреба у спеціальних засобах-регуляторах, що ліквідують наслідки комунікативних невдач та гармонізують навчально-педагогічну комунікацію, – метакомунікативах. Їх семантико-прагматичні властивості стають основою структурованої знакової програми дій учнів.

Учасники НПД мають різний рівень володіння предметною галуззю і системою понять, тому завдання вчителя – забезпечити сумісність тезаурусів автора підручника й учня. У зв'язку з цим у курсі «Дидактична текстологія» передбачена інформація про прийоми адаптації наукового тексту та вертикальну (її об'єктом є зміст текстів, що взаємодіють) і горизонтальну (формування спільних для кількох дисциплін понять) інтеграцію у НПД.

Поступова втрата актуальності традиційного (лінійного) тексту у НПД та розширення можливостей інтернет-простору у ньому активізували гіпертекстові технології у навчанні мови. Тому «Дидактична текстологія» пропонує магістрантам обговорення переваг гіпертекстової організації НПД та додаткових можливостей мережевої взаємодії учителя-філолога з учнями.

Ефективність НПД визначає чимало чинників, з-поміж яких – індивідуально-творчий потенціал вчителя-словесника, що детермінує важливий компонент його творчої методичної діяльності – імпровізацію. Тому у змісті дисципліни «Дидактична текстологія» педагогічна імпровізація представлена не як випадковий експромт, а як результат нагромадженого вчителем досвіду і свідомого пошуку шляхів розв'язання проблем, що уможливають органічне втілення первісного педагогічного задуму у змінених обставинах навчальної діяльності.

Зміни у спілкуванні членів соціуму внаслідок персоніфікації особистості помітно ускладнили їх комунікативну взаємодію, у зв'язку з цим виникла необхідність формування комунікативної грамотності мовця, який виявляє здатність адекватно застосовувати норми й правила безконфліктного спілкування у конкретній комунікативній ситуації. Ця теза набуває актуальності і у контексті навчально-педагогічної комунікативної взаємодії, де текст – і результат діяльності автора (автора підручника, вчителя й учня), і матеріал для діяльності інтерпретатора (адресата). Тому поліфункційна і багатопланова природа тексту як мовного, комунікативного та культурного феномена у складі НПД стає предметом вивчення мовленнєзнавчих дисциплін, з-поміж яких актуальною є «Дидактична текстологія». Вона в освітньо-професійній програмі підготовки вчителя-філолога покликана на основі системно-структурного мовознавства та глибокого аналізу теоретичних і практичних здобутків пріоритетних лінгвістичних та лінводидактичних парадигм сформуванню у вчителів-філологів педагогічну концепцію навчання української мови у ЗЗСО на комунікативно-прагматичних засадах.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Баландіна Н. Навчальний текст: проблема визначення, типологія, функції. *Філологічні науки*. 2013. № 14. С. 88-94.
- 2.Воробйова О. П. Лінгвістика: шляхи, які ми обираємо. *Україна і світ: діалог мов та культур: тези міжнар. наук.-практ. конф.* Київ : Вид. центр КНЛУ, 2012. С. 47–48.
- 3.Вороновська Л. Г. Універсальні та специфічні особливості визначення ознак художнього дискурсу. *Теоретична і дидактична філологія*. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 20. С. 155-166.
- 4.Габідуліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс як лінгвістичний феномен. *Мовознавство*. 2009. № 6. С. 70-78.
- 5.Дворжецька М. П. Фонетика англійської мови : фоностилістика і риторика мовленнєвої комунікації : посіб. для студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти. Вінниця : Нова книга, 2005. 240 с.
- 6.Кочерган М. П. Стан і перспективи сучасного мовознавства. *Вісник Київського лінгвістичного університету*. 2003. № 1. С. 5-18.
- 7.Приблуда Л. М. До проблеми визначення статусу художнього дискурсу. *Теоретична і дидактична філологія* : зб. наук. пр. Переяслав Хмельницький, 2013. Вип. 16. С. 295-301.
8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монограф. учеб. пособие. Київ : Фитосоцицентр, 2002. 336 с.

РОЛЬ МОВИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

Шумейко О. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри культурології Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

Створена зусиллями багатьох поколінь, пройшовши тривалий тернистий шлях, сучасна українська мова є багатовіковим надбанням українського народу. Мова